

dr hab. Magda Potok, prof. UAM
Kierownik Zakładu Studiów Hispanistycznych
Instytut Filologii Romańskiej

Poznań, 28 maja 2020

**Recenzja osiągnięć dr Iwony Kasperskiej
ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk
humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo**

1. Sylwetka Kandydatki

Dr Iwona Kasperska jest filolożką o podwójnej specjalności – romańsko-hispanistycznej (dyplom licencjata filologii romańskiej 1995, dyplom magistra filologii hiszpańskiej 1998). W roku 2004 obroniła rozprawę doktorską zatytułowaną “Exotizacion y naturalization en la traduction cultural: ejemplos de las novelas de Zoe Valdes y Manuel Cofiho”, napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Tomaszewicz. W tym samym roku została zatrudniona na stanowisku adiunkta w Zakładzie Traduktologii i Badań nad Kanadą Frankofońską w Instytucie Filologii Romańskiej UAM, gdzie pracuje do dziś.

Zainteresowania badawcze dr Kasperskiej, skoncentrowane wokół przekładu oraz kultur iberoamerykańskich są podstawą harmonijnie rozwijającej się kariery akademickiej oraz praktyki dydaktycznej. Publikacje poświęcone literaturom latynoamerykańskim przeplatają się z pracami dotyczącymi złożonych problemów tłumaczenia (przekład w kontekście komunikacji międzykulturowej, odbiór przekładu, kultura Innego w przekładzie, ideologia i manipulacja w przekładzie, dydaktyka przekładu itd.). Prowadzone jednocześnie zajęcia akademickie, na trzech specjalnościach filologicznych w UAM (filologii romańskiej, filologii hiszpańskiej, studiach w zakresie tłumaczenia specjalistycznego i zawodowego oraz tłumaczenia konferencyjnego), odzwierciedlają szerokie kompetencje Habilitantki. Obok zajęć specjalistycznych z tłumaczenia oraz seminariów traduktologicznych, dr Kasperska prowadzi też zajęcia z literatury Ameryki Łacińskiej, od czasów prekolumbijskich do literatury współczesnej.

W działalności dr Kasperskiej teoretycznemu namysłowi nad zjawiskiem przekładu towarzyszy praktyka translatorska. Habilitantka jest tłumaczką ustną i pisemną. Wśród wydanych przekładów na uwagę zasługuje tłumaczenie powieści argentyńskiej pisarki Elsy

Drucaroff *El infierno prometido* (wyd. pol. *Piećło obiecane*), które stało się także tematem kilku badawczych prac Autorki.

Aktywność naukowa Habilitantki i determinacja w dążeniu do realizacji wyznaczonych celów zaowocowały w 2012 r. przyznaniem prestiżowego grantu Komisji Europejskiej na realizację projektu pt. „Ideologiczne implikacje przekładu międzykulturowego”. Projekt, częściowo realizowany na Uniwersytecie Veracruzanskim w Meksyku (w latach 2012-2014), oprócz serii ważnych publikacji, przyniósł także rozwój kontaktów międzynarodowych, które otworzyły dr Kasperskiej drogę do kolejnych ciekawych projektów i badań.

2. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Monografia zatytułowana *Las periferias se reescriben: contextos de traducción mexicano, polaco y chicano* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2019) jest owocem wieloletnich studiów, poświęconych zagadnieniu tłumaczenia w kontekstach kultury, ze szczególnym uwzględnieniem kultur Ameryki Łacińskiej. Zjawisko przekładu rozumiane jest tu bardzo szeroko – obok językowego transkodowania także jako reprezentacja obcości w tekście (jej przepisywanie, tłumaczenie, osvajanie, eksponowanie, analizowanie itp.). Teksty wybrane do analizy są tak różne, jak tylko to możliwe – pod kątem historycznym, gatunkowym, dyskursywnym i językowym (co sprawia, że uświadnienie wyników badań nie jest proste, ale tym bardziej interesujące). Łączy je hybrydyczność i peryferyjność – wyznaczniki sytuacji kulturowej, która interesuje Habilitantkę ze względu na swoją nienormatywność oraz ślady Innego, a dokładniej, jak ujmuje to Gayatri C. Spivak – „podporządkowanego Innego” (*the subaltern*). Rolę tę pełnią kolejno – społeczność Indian Nahua, których zwyczaje opisał w XVI wieku hiszpański franciszkanin Bernardino de Sahagún w *Historia general de las cosas de la Nueva España*, Gwatemalczyki, których obraz rysuje polski pisarz-emigrant Andrzej Bobkowski w swoich listach oraz społeczność *chicanos*, których transgraniczną (Meksyk-USA) tożsamość przedstawiły w swoich utworach Gloria Anzaldúa i Margarita Cota-Cárdenas.

Ponieważ jednym z celów monografii było prześledzenie manipulacji (ideologicznych i aksjologicznych), jakim poddana zostaje tożsamość Innego w procesie przekładu, Autorka uwzględniła także liczne parateksty towarzyszące tłumaczeniom, ujawniające często *explicite* kulturowe zależności i hierarchie.

Metodologia rozprawy – precyzyjnie przedstawiona w rozdziale pierwszym (23-55) i konsekwentnie stosowana w rozdziałach analitycznych, korzysta z narzędzi wypracowanych przez Szkołę Manipulacji (Lefevere), Teorię Polisystemów (Even-Zohar, Toury), studia postkolonialne (Said, Bhabha, Tymoczko) i dekolonialne (Mignolo). Wybór metodologii dla zbadania skomplikowanych zależności pomiędzy kulturą, przekładem a ideologią w kontekście społeczności peryferyjnych wydaje się bardzo trafny. Ustalenia ww. teorii pozwoliły m.in. na wyjątkowo pojemne rozumienie kategorii tłumaczenia, podobnie jak figury tłumacza.

W perspektywie badawczej przyjętej w rozprawie, tłumaczenie jest operacją intelektualną pomiędzy kulturami, nie zaś przekodowaniem komunikatu pomiędzy dwoma systemami językowymi. Podobnie autorzy analizowanych dzieł: hiszpański franciszkanin nie jest kronikarzem, a właśnie Tłumaczem, tak jak pisarki *chicanas*, tworzące dwujęzyczne hiszpańsko-angielskie hybrydy literackie oraz nadawca listów z Gwatemali, polski prozaik Andrzej Bobkowski. Wszyscy oni „przepisują” (Lefevere) obcą rzeczywistość na własne „języki”, filtrując pierwotne komunikaty przez rozmaite porządki: kulturowe (europejskie, eurocentryczne), literackie, rasowe itd.

Autorka podkreśla potrzebę rewizji podstawowych pojęć traduktologii i trzeba przyznać, że walnie się do niej przyczynia. W jej odczytaniu nowe znaczenie otrzymuje wiele pojęć, które – w świetle najnowszych badań, m.in. jej własnych – przestały się mieścić w dotychczasowych, skostniałych definicjach. Dobrym tego przykładem jest np. pojęcie „jednostki tłumaczenia”, tradycyjnie odnoszące się do elementów tekstu. Dr Kasperska za jednostkę tłumaczenia uznaje po prostu kulturę. Jak zauważa, komunikat „nie jest przenoszony jedynie z tekstu do tekstu czy z języka do języka, ale także z kultury ustnej do kultury pisanej, z jednej tożsamości do drugiej, z jednego dyskursu do innego” (s. 251). Przekład ulega dodatkowym komplikacjom w kontekście kolonizacji, dekolonizacji, migracji ludności itp. Jest też podatny na oddziaływanie władzy (politycznej, ekonomicznej, symbolicznej) oraz różnego rodzaju instytucji: wydawców, krytyków literackich, samych tłumaczy. Jak przekonująco dowodzi Autorka w toku swoich analiz, wszystkie te czynniki wpływają na ostateczny kształt tłumaczenia i na wartości reprezentowane przez tekst. Utwory wybrane przez nią do analizy wyróżniają się wysokim stopniem ideologicznego uwikłania, tj. gęstą siatką zależności historycznych, społeczno-politycznych i kulturowych, w jakich powstawały. Ukazanie tych zależności i ich wpływu na przekład jest wielkim walorem książki, podobnie jak eksponowanie „ideologicznych śladów” samego tłumacza. Dla Autorki monografii, konfrontacja z Innym, niezależnie od tego, czy jest to „Inny podporządkowany” ,

jak w przypadku *Historia general...* oraz listów Bobkowskiego, czy „Inny hegemoniczny”, jak w przypadku literatury *chicana*, zawsze wprowadza do tekstu system wartości wyznawany przez podmiot mówiący/tłumaczący.

Rozdział drugi pracy (str. 56-115) poświęcony jest szesnastowiecznej *Historia general de las cosas de la Nueva España* oraz czterem polskim wersjom tego dzieła (wszystkim niekompletnym). W pierwszej kolejności Habilitantka uświadamia czytelnikowi proces akulturacji czy *kolonizacji kulturowej* (Solodkow), jakiej autor, Bernardino de Sahagún, poddał obraz Indian Nahua w zredagowanej przez siebie „encyklopedii”. Następnie szczegółowo analizuje cztery polskie (fragmentaryczne) wydania *Historii...* wraz z towarzyszącymi im paratekstami, by w konsekwencji ukazać proces zacierania się pierwotnych głosów, które złożyły się na ów tekst. Rozdział ten dowodzi szerokich kompetencji Habilitantki na kilku różnych poziomach analizy filologicznej: językowym (Autorka sprawnie posługuje się kilkoma językami obcymi, w tym nahuatl), językoznawczym (co unaocznia m.in. problematyka indiańskich nazw własnych, objętych szczegółową analizą semantyczną i składniową, traduktologicznym (przedstawienie adaptacji operacyjnych tłumacza wynikających z właściwości polskiego polisystemu literackiego), wreszcie kulturowym (dostrzeżenie i ekspozycja zakrytego tekstem hiszpańskim przekazu Indian Nahua). W konkluzji dr Kasperska zauważa słabość polskich tłumaczeń, niezdolnych do „przepisania” najgłębszych, częściowo zakrytych warstw *Historii*, którą określa jako palimpsest „z wyraźnie widoczną warstwą tekstową jego odtwórcy (*reescriptor*) i wydawcy Bernardina de Sahagúna, i blednącymi śladami prekortezańskiego świata nahua” (s. 115).

W rozdziale trzecim (str. 116 – 171) Habilitantka przygląda się listom Andrzeja Bobkowskiego pisanym do rodziny, przyjaciół i wydawców w latach 1948-1961, kiedy mieszkał on w Gwatemali. W toku analizy odkrywa wyraźne filtry (europejski, etnocentryczny, rasowy, literacki), przez które autor kreuje obraz Gwatemali i Gwatemalczyków. Przedstawia też zmienną pozycję pisarza w polskim polisystemie literackim, związaną z okolicznościami politycznymi. W tym rozdziale jednostką przekładu jest kultura gwatemalska: to źródło i pre-tekst (s. 117) tłumaczenia, jakie realizuje Andrzej Bobkowski. I w tym przypadku potwierdza się teza Autorki, że obraz Innego, wykreowany przez nadawcę (tłumacza obcości) niesie adresatowi komunikatu (tu: listów) przekaz naznaczony własnym (nadawcy) systemem wartości. W przypadku Bobkowskiego jest to perspektywa wykształconego, białego Europejczyka, pochodzącego z uprzywilejowanej warstwy społecznej. Ta perspektywa nakazuje mu widzieć kulturę gwatemalską jako niższą i uboższą od reprezentowanej przez siebie kultury europejskiej. W konsekwencji, jak zauważa

Habilitantka, obserwacje Bobkowskiego dotyczące społeczeństwa gwatemalskiego wypadają powierzchownie, a głos „podporządkowanego Innego” (Gwatemalczyka) się w tych listach nie przebija.

Ostatni rozdział analityczny (str. 172-240) poświęcony jest dwóm książkom autorstwa kobiet ze społeczności *chicanos*. Są to *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza* (1987) Glorii Anzaldúy i *Puppet* (1985) Margarity Cota-Cárdenas. Dwujęzyczność oraz hybrydyczna struktura tekstów stawia pod znakiem zapytania tradycyjne rozumienie oryginału – tekstu źródła, którego, jak u Bobkowskiego, nie ma, a ściślej – jest nim cała, skomplikowana rzeczywistość kulturowa pogranicza amerykańsko-meksykańskiego określana jako *cultura chicana*. Tłumaczenie odbywa się tu niejako wewnątrz procesu twórczego, owocując tekstem dwujęzycznym, a właściwie wielojęzycznym, gdyż zwłaszcza u Glorii Anzaldúy można przeczytać, oprócz fragmentów w języku angielskim i hiszpańskim, także wyimki w języku náhuatl. Dr Kasperska kwalifikuje to zjawisko jako kulturowy samoprzekład (*autotraducción cultural*, str. 172). Wśród sklasyfikowanych przez Habilitantkę „technik narracyjno-dyskursywnych o charakterze tłumaczeniowym” (s. 224), stosowanych przez pisarki *chicanas*, króluje znana w teorii tłumaczenia, choć przez niektórych badaczy nieuznawana technika „zaniechania tłumaczenia” (*no traducción*). Ten element jest zapewne najbardziej kontrowersyjnym punktem praktyki analitycznej stosowanej przez Habilitantkę. Zaniechanie tłumaczenia, dające w efekcie tekst dwujęzyczny, jest zarazem dowodem tłumaczenia, rozumianego jako przedstawienie obcości. Sprowadzając tę logikę do wzoru otrzymamy równanie: nietłumaczenie = tłumaczenie. Autorka zdaje sobie sprawę z tego paradoksu – swoją filozofię przekładu przekonująco uzasadnia i jej broni. W gruncie rzeczy wywrotowy charakter jej praktyki traduktologicznej jest jej siłą – subwersywną w stosunku do klasycznej teorii przekładu, ożywczą dla jej nowych perspektyw.

W tym miejscu chciałabym podsumować warsztat naukowy, wartość przeprowadzonych badań oraz ich wkład w rozwój dyscypliny, a właściwie kilku dyscyplin, bo teoria tłumaczenia – taka, jaką uprawia Habilitantka – sytuuje się na styku językoznawstwa, literaturoznawstwa i nauk o kulturze. Otóż w osobie dr Iwony Kasperskiej mamy do czynienia z badaczką wyjątkowo uważną, która analizuje tekst z laboratoryjną precyzją, nie tracąc z oczu jego wielorakich uwarunkowań – historycznych, kulturowych, ideologicznych itd. Jest to zarazem badaczka odważna, swobodnie korzystająca z inspiracji najnowszych badań traduktologicznych, kwestionująca zbyt ciasne lub anachroniczne kategorie i otwierająca nowe perspektywy rozumienia tekstu w przestrzeni międzykulturowej.

Elementy składowe – wzorcowego – warsztatu naukowego Habilitantki wymienię w punktach:

- szerokie kompetencje badawcze w obrębie filologii; Autorka znakomicie posługuje się narzędziami analizy językoznawczej, literaturoznawczej i traduktologicznej, bada i pisze w kilku językach, korzysta w wielojęzycznej bibliografii
- dyscyplina wywodu: precyzja stosowanych pojęć i kategorii badawczych, każdorazowo definiowanych, logiczne i przekonujące wnioskowanie, formułowanie sądów, często oryginalnych, zawsze w oparciu o dowodowe (znajdujące oparcie w tekstach) analizy; jasne formułowanie pytań i hipotez naukowych
- szerokość perspektywy badawczej, która obejmuje różnorodne aspekty dzieła literackiego, od genezy historycznej, substancji językowej, uwarunkowań społecznych, kulturowych i ideologicznych po recepcję
- zdolność syntezy skomplikowanych i wieloaspektowych zagadnień
- jasność wywodu, elegancja stylu, umiejętność pisania o złożonych kwestiach w sposób czytelny i atrakcyjny; znakomity poziom hiszpańszczyzny
- autorski charakter rozprawy. Korzystając z ustaleń współczesnej humanistyki, Autorka tworzy własny horyzont badawczy, formułuje oryginalne hipotezy, chętnie podkreślając osobistą, szczególną perspektywę: „Spodziewam się – pisze na str. 21 – że jako polska badaczka, a więc podmiot peryferyjny, wyposażony w specyficzny bagaż kulturowy i epistemologiczny, łatwiej odnajdę się w kręgu innych peryferii i z powodzeniem zrealizuję projekt badań traduktologicznych osadzonych w kontekstach meksykańskim, polskim i *chicano*.”
- krytyczne, refleksyjne podejście do tekstów, zarówno tych stanowiących przedmiot badań, jak i tekstów akademickich; duch polemiczny, gotowość zakwestionowania sądów uznanych za nieprzekonujące lub anachroniczne
- oryginalność projektu badawczego, przemyślny dobór narzędzi badawczych, redefinicja pojęć teoretycznych, innowacyjność, wyniki badań o kapitalnym znaczeniu dla dyscypliny
- staranność edycji: brak błędów, niezręczności czy usterek językowych

- znakomite przekłady na język hiszpański obszernych fragmentów korespondencji Andrzeja Bobkowskiego oraz innych przytaczanych tekstów polsko- i angielskojęzycznych

3. Uwagi końcowe

Wskazane powyżej walory warsztatu naukowego dotyczą nie tylko rozprawy habilitacyjnej, ale całego, rozbudowanego dorobku naukowego. Habilitantka przedstawiła recenzentom 35 publikacji naukowych, które określiła – słusznie – jako dodatkowe osiągnięcie naukowe. Są to wartościowe publikacje, ogłaszane w czasopismach oraz recenzowanych książkach zbiorowych. Częściowo pokrywają się z tematyką dysertacji, pokazując drogę, jaką Autorka podążała do finalnego projektu. Są wśród nich również teksty spoza problematyki poruszanej w rozprawie habilitacyjnej, dotyczące różnych kontekstów tłumaczenia, m.in. dydaktyki przekładu, a także artykuły poświęcone polskim tekstom o tematyce latynoamerykańskiej. W tych ostatnich wyraźnie wybrzmiewa przekonanie, potwierdzone w rozprawie habilitacyjnej, o ideologicznych i aksjologicznych śladach, jakie tłumacze (w tym przypadku kronikarze i dziennikarze) zostawiają w redagowanych tekstach.

Poza listą objętą kategorią „osiągnięcia” dr Iwona Kasperska umieściła publikacje o tematyce kulturoznawczej i literaturoznawczej, prawdopodobnie ze względu na ich odrębność tematyczną, na pewno nie gorszą jakość. Artykuły te dotyczą przede wszystkim pisarzy meksykańskich i zapowiadają (być może) przyszłą antologię autorską poświęconą prozie meksykańskiej.

W dorobku Habilitantki znajdują się ponadto trzy współredagowane monografie, które dowodzą umiejętności współpracy, a także edycji wieloautorskich książek – w języku ojczystym i w języku obcym, w wydawnictwach rodzimych i zagranicznych (Peter Lang). Dr Kasperska jest aktywnym uczestnikiem życia naukowego jako mówca konferencyjny i organizator międzynarodowych sympozjów, jako członek redakcyjnych i naukowych komitetów czasopism, wreszcie jako realizator potężnych – naukowo, finansowo i organizacyjnie – projektów grantowych.

Także w zakresie dydaktyki akademickiej dr Kasperska wykazuje szerokie i znaczące doświadczenie, obejmujące tworzenie programów studiów i opracowanie skryptu akademickiego. W obszarze popularyzacji nauki i współpracy z otoczeniem, dr Kasperska udziela się w najróżniejszych instytucjach oświatowych i kulturalnych, prowadząc wykłady, warsztaty i szkolenia. Sama także dba o systematyczne podnoszenie swoich kwalifikacji. W

ostatnich latach nauczyła się języka nahuatl, odbyła szkolenia z tłumaczenia audiowizualnego, kursy dla nauczycieli tłumaczenia konferencyjnego i wiele innych.

Po zapoznaniu się z obszernym i wielowątkowym dorobkiem naukowym, dydaktycznym, organizacyjnym i popularyzatorskim dr Iwony Kasperskiej dochodzę do wniosku, że Autorkę przedstawionych prac można (należy!) uznać za wzór naukowca, zarówno jeśli chodzi o pryncypia, jak i imponderabilia.

Fundamentem aktywności naukowej dr Iwony Kasperskiej, tematycznie skoncentrowanej społeczeństwach latynoamerykańskich, wydaje się wola i wysiłek zrozumienia Inności – językowej i kulturowej – oraz śledzenie i podejmowanie prób przewyższania tej Inności przez procesy reprezentacji, przekładu, analizy i interpretacji. Wysiłek ten, aby przyniósł znaczące owoce, wymaga takich cech jak pracowitość, rzetelność naukowa, kreatywność, ale też wrażliwość, brak uprzedzeń i szacunek dla innych kultur. Wszystkie te cechy Habilitantka posiada w stopniu wysokim, co efekty jej pracy czyni po pierwsze odkrywczymi, po drugie wiarygodnymi. Dla recenzenta to wielka satysfakcja móc ocenić tak dojrzały i wszechstronny dorobek, pozostający na najwyższym poziomie merytorycznym i warsztatowym.

Konkluzja, co oczywiste, jest jednoznaczna: dorobek, w tym znakomita monografia *Las periferias se reescriben: contextos de traducción mexicano, polaco y chicano*, spełnia wymogi stawiane przez Ustawę o stopniach i tytułach naukowych przed Habilitantką, dlatego z pełnym przekonaniem wnioskuję o nadanie dr Iwoni Kasperskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo. Jednocześnie wnioskuję o wyróżnienie monografii wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe.

